

СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглянуто проблему стимулювання навчально-пізнавальної діяльності старшокласників. Доведено, щовикористання структурно-логічних схем сприяє стимулюванню навчально-пізнавальної діяльності старшокласників: залученню учнів до пошуків, організації діяльності кожного з урахуванням індивідуальних якостей, створенню атмосфери творчого спілкування в колективі, зростанню особистості, здатної пізнавати та творити.

Ключові слова: *стимулювання, пізнавальна діяльність, структурно-логічні схеми, активні творчі процеси, мотиви самоосвітньої діяльності.*

Метою освітньої діяльності є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток талантів, здібностей, виховання високих моральних якостей. Оволодіння навчальним матеріалом, розвиток і виховання особистості в процесі навчання відбуваються лише за умови прояву її високої активності в навчально-пізнавальній діяльності. Організована діяльність, у якій людина бере участь без бажання, практично не розвиває її. Ось чому правильно кажуть: можна силою привести коня до води, але не можна присилувати його пити. І людину, як зазначав Л.В. Занков, не можна силою змусити вбирати знання, здобувати освіту. Усебічного розвитку, духовного багатства не можна досягти шляхом примусу. Справжнє духовне багатство створюється тоді, коли людина сама тягнеться до знань, науки, мистецтва.

Отже, ідея визначальної ролі активності особистості в її власному розвитку й необхідності стимулювання цієї активності в процесі навчання стала загально визнаною.

У класичній педагогіці, яка намагалась вирішити проблему заохочення учнів до учіння позитивно, ми знаходимо багато цікавих ідей і спроб його практичного здійснення: “риторична школа” М.Ф. Квінтіліана (I–II ст.), школа В. де-Фельтре (XIV–XV ст.) під назвою “Дім радощів”, школа “Чеських братів”, яку очолював Я.А. Коменський (XVI–XVII ст.), школи Й.Г. Песталоцці (XVIII–XIX ст.), учительська діяльність А.Ф. Дістервега (XIX ст.), “Новий інститут для утворення характеру”, школи в Нью-Ленарку і “Нової Гармонії”, організовані Р. Оуеном (XIX ст.), Яснополянська школа Л.М. Толстого (XIX–XX ст.), школи “батьорого життя”, організовані С.Т. Шацьким, дитячі колонії, керовані А.С. Макаренком, Павлиська середня школа, яку очолював видатний український педагог В.О. Сухомлинський... Це той безперервний потік педагогічних пошуків, спрямований на захоплення учнями процесом пізнання, на організацію навчання й виховання, що ґрунтуються на взаємній довірі, любові й повазі вчителів та учнів.

Перед сучасними викладачами постало також складне завдання – розкути думку старшокласника, виховати з нього творчу людину, естета, окрилити талант, викликати бажання самостійно здобувати й застосовувати знання.

Найефективнішою сучасною формою роботи на уроці, яка допомагає розкритості думки й стимулює навчально-пізнавальну діяльність, є, на наш погляд, використання структурно-логічних схем.

Мета статті – розкрити засоби стимулювання навчально-пізнавальної діяльності старшокласників.

Структурно-логічні схеми стимулюють працю учнів на уроці і їхню особисту участь у роботі вчителя, коли складається схема на дошці (учень говорить учителю, як і що робити в схемі). На уроці виникає той необхідний діалог, якого часом так бракує нам у роботі, а допомагають цьому спеціальні мотиваційні схеми-пам'ятки.

Пропонуємо принцип створення однієї з таких пам'яток.

“Наскільки важливі толерантні відносини вчителя з учнем, учнів між собою, коли народжуються СЛС”

І відразу постає запитання: “На чому повинні ґрунтуватися ці відносини? На якому принципі?”.

У центрі відносин – особистість.

Отже, і в центрі цієї пам'ятки – **особистість.**

Що ж найважливіше для кожного з нас?

- Насамперед, щоб нас приймали такими, якими ми є. Ось так виникає перший ланцюг: **особистість – прийнята.**
- Не менш важливо, щоб особистість зрозуміли або хоча б спробували її зрозуміти. Звідси виникає другий ланцюг: **особистість–зрозумій.**
- Але й цього недостатньо для гарних, відносин. Потрібна допомога кожному з нас. Ось третя ланка : **особистості–допоможи.**
- І нарешті, кожен з нас – це індивідуальна особистість, яку ми повинні поважати, незалежно від того, якою вона є. Тому останній ланцюг цієї пам'ятки: **особистість – поважай.**

Отже, кінцевий вигляд цієї мотиваційної схеми-пам'ятки такий:

Ця схема-пам'ятка стала девізом наших уроків літератури.

У ході роботи із СЛС народилася ще одна постійна схема, яку ми з учнями назвали ланцюгом:

Думка ---- Слово ----- Справа

Будь-яка справа починається з **ідеї**. А **ідея** – це думка на півдорозі до дії. Можна думати про все й про всіх, але одна думка може змусити людину зупини-

тися, замислитися глибше, серйозніше, почати розвивати її – переходить у дію, а інша так і залишається думкою, бо до дії так і не доходить справа.

Ми пропонуємо на уроках літератури дотримуватися першого принципу, коли виразниками цікавої думки, ідеї є слова.

От так і з'явився в нас новий ланцюг:

Працюючи над схемами, учні міркують креативно. Звичайно, з окремими положеннями схем можна посперечатися, але одне з наших завдань і полягає в тому, щоб не було байдужих учнів, які з усім погоджуються. Водночас, не володіючи матеріалом, ти не зможеш переконливо захистити свою позицію, аргумент.

У веденні діалогу неабияку роль відіграє розроблений нами принцип ведення уроків. Це своєрідна концепція, на яку спираємося у своїй роботі. Ось її основні положення:

➤ **Уміння слухати і чути кожного.**

Без цього діалог на уроці просто неможливий. Необхідно вчити висловлюватися: думка, словесно оформлена, стає загальним надбанням. У діалозі учасники об'єднані почутим словом і є рівноправними.

➤ **Свобода всіх учасників діалогу.**

Кожен має право на особисте ставлення до науки, мистецтва, дійсності, на своє розуміння будь-якого питання. У діалозі ніхто, будучи вільним, не мовчить.

➤ **Невимушений і вільний плин бесіди.**

Учасники уточнюють і доповнюють одне одного, змагаються в інтелектуальності. І той, хто слухає, почує.

На формування потреби в оволодінні знаннями суттєво впливає ситуація, в якій учень переживає задоволення від своїх успіхів у навчанні. Цей фактор ефективний у всіх випадках. Передусім, він важливий для учнів, які відстають, особливо тоді, коли труднощі в учінні не тільки долаються, а й зростають, коли учень втрачає віру в свій успіх, припиняє навчатися, виявляє негативне ставлення до учіння. Своєчасно створена для таких учнів ситуація успіху стимулює задоволення, почуття радості, вселяє віру в свої сили. Учень починає розуміти, що становище не безнадійне, що його зусилля, спрямовані на оволодіння знаннями, дали й можуть давати позитивні результати. Для здібних учнів, коли навчання дається легко, ситуація інтелектуального задоволення виникає тоді, коли долається вищий рівень труднощів. Тому в процесі створення структурно-логічних схем пропонуємо учням завдання тривірневої складності: творчі, конструктивні, репродуктивні.

Для розвитку потреби в знаннях та інтересу до оволодіння ними, створюючи СЛС, використовуємо такі рекомендації:

1. **Готуйся до обговорення проблеми:** читай, слухай, що думають інші, міркуй, аналізуй, роби висновки.

2. **Не бійся помилок, іди на ризик:** без цього немає нових знань. Не переживай ні страху, ні занепокоєння: твоя позиція може бути заперечена, але в спокійній дружлюбній формі, однак не наполягай на своїх помилках. Визнання своїх помилок – це перемога твого характеру.

3. **Мета діалогу – спільно шукати істину:** це форма колективної пошукової праці, тому не прагни будь-що спростувати опонента, довести свою право-

ту, а спробуй його переконати. У суперечці є тільки одна перемога: нові знання. Демонструючи власну непогрішність, ти відштовхуєш від себе людей. Будь стриманішим.

4. **Слухай інших і усвідомлюй свої відмінності від них:** говори, якщо твоя думка не збігається з думками інших, розходиться з ними, виділяється з загального ряду, але мовчи, якщо стаєш неоригінальним.

5. **Нічого не приймай на віру, без достатнього обґрунтування:** будь-яку думку, будь-яке рішення розглядай тільки як допущення, предмет перевірки, дослідження. Тільки в результаті критичних пошуків приходиш до тих чи інших переконань. Розмірковуючи так, продумаєш усе до кінця й глибоко.

Спираючись на цю концепцію та рекомендації, одержуємо часом несподівані сюрпризи на уроці, коли не учитель, а учні наштовхують на схему, що в процесі підготовки до уроку не була запланована.

Як часто ми ремствуємо у своїй роботі на повну чи часткову відсутність логіки в міркуваннях учнів? А ось досвід роботи зі схемами переконує в протилежному: структурно-логічна схема допомагає учням викладати свої думки в певній послідовності.

Особливості уроку літератури, на якому використовуються структурно-логічні схеми:

1. Забезпечення мотиваційної готовності та позитивного настрою учнів.
2. Актуалізація суб'єктного досвіду старшокласників.
3. Наявність цілей уроку, можливість учнів змінити, доповнити пропонування перелік.
4. Толерантні відносини вчителя з учнями.
5. Спілкування на уроці (монолог, діалог, полілог).
6. Переважні форми роботи: фронтальна, індивідуальна, парна, групова, колективна.
7. Варіативність завдань репродуктивного, частково-пошукового, дослідницького, творчого характеру.
8. Урахування індивідуальних пізнавальних можливостей, темпу й стилю навчальної діяльності учнів.
9. Створення ситуації успіху на уроці.
10. Учитель має відзначити оригінальність суджень, правильність і раціональність шляхів вирішення проблем.
11. Аналіз та оцінювання учнями власної діяльності (пояснити, що вони дізналися, що їм сподобалося, а що ні, що хотілося б повторити на наступному уроці тощо).
12. Рівень диференціації домашніх завдань, можливість вибору (доповнення СЛС, створення власної СЛС (комп'ютерний варіант або рукописний та малюнковий), зв'язна розповідь за таблицею тощо).

Таким чином, ми бачимо, що створення структурно-логічних схем потребує великої попередньої підготовки і викладача, і учнів, напруженої праці на самому занятті. А чи дають ці зусилля особливий ефект, чи вартий результат витраченої праці? При правильному проведенні занять такі засоби навчання відкривають різноманітні шляхи для залучення учнів у духовні пошуки, для організації діяльності кожного з урахуванням індивідуальних особливостей, для створення атмосфери творчого спілкування в колективі, для зростання особистості, здатної до пізнання та творчості.

Ця форма вимагає від викладача значної педагогічної майстерності, бо це – особлива форма уроку, на якому учні самостійно вирішують проблеми. Одні висловлюють свою думку, інші – сперечаються з ними, а треті вирішують, хто правильно, переконливіше відстоював свою позицію, наводив влучніші цитати. І всі разом роблять спробу знайти істину, створити структурно-логічну схему.

Процес створення структурно-логічних схем викликає жвавий інтерес у старшокласників, а інтерес, як відомо, – це стимул пізнання, мотивації процесу навчання і, що доведено на практиці, головна гарантія успіху.

Висновки. Структурно-логічні схеми дають змогу узагальнювати вивчений матеріал, виховують у старшокласників активне творче ставлення до навчальної праці, удосконалюють навички самостійної роботи, стимулюють самоосвіту, формують комунікативні вміння, виробляють навички спілкування з аудиторією.

Отже, стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів у сучасному розумінні означає спонукати їх до активної навчально-пізнавальної діяльності, підштовхувати до неї, заохочувати, а саме цьому й сприяють структурно-логічні схеми.

Список використаної літератури

1. Занков Л.В. Избранные педагогические труды / Л.В. Занков. – М. : Педагогика, 1990. – 424 с.
2. Лещинский В.М. Учимся управлять собой и детьми : педагогический практикум / В.М. Лещинский, С.В. Кульневич. – М. : Просвещение : Владос, 1995. – 240 с.
3. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
4. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / под ред. П.И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – С. 471–475.
5. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – С. 359–418.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013.

Кохан Л.В. Стимулирование учебно-познавательной деятельности старшеклассников

В статье рассматривается проблема стимулирования учебно-познавательной деятельности старшеклассников. Доказывается, что использование структурно-логических схем способствует стимулированию учебно-познавательной деятельности старшеклассников: приобщению учеников к поискам, организации деятельности каждого с учетом индивидуальных качеств, созданию атмосферы творческого общения в коллективе, росту личности, способной познавать и создавать.

Ключевые слова: *стимулирование, познавательная деятельность, структурно-логические схемы, активные творческие процессы, мотивы самообразовательной деятельности.*

Kohan L. Stimulation senior students' learning and cognitive activity

The paper considers the problem of stimulating senior students' learning and cognitive activity. It is proved that the use of structural and consequential patterns helps stimulate their learning and cognitive activity. It allows creating different ways to enlist the senior students to search and the atmosphere of creative communication in a team, organizing activities using senior students' individual qualities, personal growth and the abilities to learn and to create.

Key words: *stimulation, cognitive activity, structural and consequential patterns, active and creative process, the reasons of self-educational activities.*